

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА АРХІВУ П.П. РОТАЧА В ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. Для формування підвалин ґрунтовних наукових розвідок потрібною стає інформація про існуючі архівні документи. Питання вивчення архівної спадщини Петра Ротача набуває сьогодні особливого значення, оскільки її вивчення допоможе глибше пізнати життєпис письменника. А це потребує залучення якнайбільшої кількості документів.

У статті проаналізовано літературні джерела архіву П.П. Ротача у Державному архіві Полтавської області. Особовий фонд письменника нараховує 1469 справ за 1838-2007 роки. У фонді зібрано документи, що були зібрані П. Ротачем під час роботи над словниками “Літературна Полтавщина”, “Полтавська Шевченкіана”, листи, рецензії, фото-матеріали тощо.

Ключові слова: архівні матеріали, архівосховища, архівна спадщина, літературні джерела, особовий фонд.

Земля полтавська багата на таланти, серед яких яскрава постать – Петро Петрович Ротач – відомий не лише полтавській громаді, а й усій материковій Україні письменник, літературознавець, краєзнавець, архівіст. Його життя перебуває у центрі уваги дослідників з кінця ХХ століття. Зокрема, це наукові розвідки М. Степаненка, Ю. Антиповича, Т. Пустовіта та ін.

Знаковість Петра Ротача на духовній ниві України важко переоцінити – лауреат Премії фонду Тараса Шевченка, Всеукраїнської премії імені Павла Чубинського, Полтавської обласної премії Панаса Мирного, дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка, автор 35 книжок, понад 2800 публікацій. За об’єктивність та свою чітку громадську позицію, починаючи з II половини ХХ століття, потрапив у немилість тоталітарної системи – аж до переслідувань, постійного нагляду з боку КДБ, заборони друку своїх творів [14, с. 240]. Чого лише варта сумнозвісна стаття М. Пліща “Чортополох”, що була опублікована далекого 1970 року у газеті “Зоря Полтавщини”: “Петро Ротач, опинившись у 1942 році в Німеччині, злигався там з українськими націоналістами, співробітничав у жовто-блакитній пресі, прислужився фашизму. ... Петро Ротач, певне, плекав надію, що його націоналістична писанина часу німецько-фашистської окупації України “кане в Лету”, ніхто ніколи не розкриє справжнього прізвища Самотнього. ... Навпаки, де тільки траплялась нагода, Ротач зображав себе жертвою фашистського розгулу, людиною, яка дивом unikла наглої смерті. ... Навіть побіжний перегляд біографічних довідок про письменників Полтавщини, зроблених Петром Ротачем, переконує що словник складається за принципом “хоч клоччя та вовна, аби кишка повна”, складається легковажно, безвідповідально й тенденційно”. Та попри постійний моральний тиск влади та приниження, письменник не зламався і продовжував наполегливо працювати, хоча і у шухляду.

На сьогодні дедалі очевиднішою стає потреба у вивченні широкого кола архівних матеріалів, їх науковій репрезентації та науково-практичному використанні. Для формування підвалин ґрунтовних наукових розвідок потрібною стає інформація про існуючі архівні документи. *Цим і пояснюється наша увага до архівних матеріалів українського письменника Петра Петровича Ротача, які зосереджені в двох державних архівосховищах: відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України й Державному архіві Полтавської області.* Певна частина автографів П. Ротача знаходиться у приватних колекціях знайомих, друзів, родичів.

Питання вивчення архівних матеріалів письменника набуває сьогодні особливого значення, оскільки їх вивчення допоможе глибше пізнати життєпис письменника: умови перебування за кордоном, зокрема, у Німеччині, коли весною 1942 року був вивезений на роботи, повернення і постійний нагляд КДБ, стосунки з представниками української еміграції, видавцями, письменниками, критиками, краєзнавцями. А це потребує залучення якнайбільшої кількості документів.

Вивчення особового фонду П. Ротача має велике значення ще й тому, що чималий документальний пласт архівних джерел стосується цілого ряду діячів української літератури, історії, публіцистики, мистецтвознавства тощо. В цілому епістолярна спадщина митця є цінним джерелом до вивчення його світогляду, творчої атмосфери.

У Державному архіві Полтавської області знаходиться особовий фонд П.П. Ротача під номером Р-9092, який налічує 13 архівних описів за 1838-2007 роки. На жаль, архівні матеріали, передані видатним полтавцем до відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України, на сьогодні не упорядковані й не систематизовані.

Архівний опис № 1 відкриває заява Петра Петровича від 18 червня 1991 року, в якій письменник

просить “прийняти на збереження і використання дослідниками краєзнавчу картотеку, яка стосується – в основному – історії літературного життя Полтавщини і зареєструвати її під назвою “Краєзнавча картотека П.П. Ротача...” [1].

Архівні матеріали, що містяться в описах № 12, 13, передані до Державного архіву Полтавської області дружиною – Аллою Олександрівною, уже після смерті письменника.

Кожен архівний опис має довідковий апарат – передмову, титульний аркуш, схему систематизації описаних документів [1-13].

Матеріали П. Ротача в його особовому фонді укладено за різними ознаками – номінальною, хронологічною, алфавітною, авторською. Частина документів представлена оригіналами, а частина – машинописними текстами з правками автора.

Особливе значення мають документи, що стосуються життєвого шляху письменника: посвідчення, довідки, копія диплома про закінчення Полтавського педагогічного інституту, почесні грамоти, фотодокументи, документи про вступ до Спілки письменників України, автобіографії, рекомендації, список друкованих праць, особистий листок з обліку кадрів, службова характеристика, військовий квиток, облікова картка члена профспілки, копії рекомендацій І. Золотоуського, С. Жураковича, В. Шевчука для вступу письменника до Спілки письменників України, подяка, мандат делегата, документи про відзначення 70-ти й 75-річного ювілеїв від дня народження П.П. Ротача, рекомендації А. Середницького для вступу П.Ротача до Спілки письменників України та М. Казидуба до Спілки письменників СРСР (архівний фонд № 2 (спр. № 231), № 3 (спр. № 45), № 6 (спр. № 1, 2), № 7 (спр. № 1, 2, 3), № 8 (спр. 1, 2, 3, 4, 5)) [2, 3, 6, 7, 8]. Вони допоможуть у повному обсязі розкрити окремі моменти біографії П. Ротача.

Біографічний словник “Літературна Полтавщина” – один із основних творчих доробків П.П. Ротача. Документи, зібрані в процесі роботи над ним, увійшли до кожного архівного опису, крім 11. Всього нараховується 514 справ, в яких розповідається про життєвий та творчий шлях діячів культури, які були так чи інакше пов’язані з Полтавщиною. До архівного опису № 7 (спр. № 70-77), № 8 (спр. № 25-30), № 9 (спр. № 5) увійшли документи, включені до обласної Шевченківської енциклопедії “Полтавська Шевченкіана” [7, 8, 9].

Кожен архівний опис, окрім 11,12, містить документи, що стосуються творчої діяльності П.П. Ротача у цілому: літературно-критичні статті, рецензії, вірші, нариси, збірники тощо.

Окремі розділи в архівному описі № 12 (спр. 31-79) становлять рукописи щоденників Олексі Ізарського і рукописи творів, спогадів, зібраних письменником (спр. 18-28): публіцистична розвідка А. Яковліва “Паризька трагедія 25 травня 1926 року”; повісті Олексі Ізарського “Київські кутки”,

“Саксонська зима”, “Полтава”, «Ранок», “Віктор і Ляля”, романи “Дім і чужина”, “Станція над Ізаром”, “Літо над озером”; поезія Райнер Марії Рільке [12].

Майже невідомою залишається епістолярна частина архіву П. Ротача, хронологічні межі якої – від 1957 до 2000 року. Листування письменника містять архівні описи № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9. Листів Петра Петровича до інших кореспондентів кількісно менше – 86, ніж листів до письменника – 397. Листи Ротача до редакторів газет, журналів, літературних критиків, письменників, краєзнавців, етнографів, друзів та родичів представляють інтерес для дослідників, бо у них поряд із відомостями особистого характеру є і відомості про їх життєвий і творчий шлях, про відзначення знаменних подій у літературному житті України (і зокрема Полтавщини). Епістолярій письменника – цінне джерело до вивчення його творчої спадщини, зокрема дослідження історій творення та видання текстів письменника, адже в листах часто обговорюються проблеми видання та розповсюдження книг. З листів дізнаємося про враження письменника від виданих творів та творчі плани на майбутнє. Згадаємо лише окремих діячів, з якими листувався П. Ротач: літературознавець Р. Зорівчак, поети І. Киризок, М. Рудь, письменники Л. Первомайський та О. Іваненко; Ф. Габелка, А. Греккі, Л. Рись, І. Забіяка, Ф. Онішко, М. Фісун та багато-багато інших.

Серед фотоматеріалів архіву П. Ротача – фотографії А. С. Макаренка з вихованцями Харківської колонії, О. Ковіньки, Я. Шутька, О. Юренка в полтавському клубі письменників, відомих українських кобзарів Є. Адамцевича та С. Шкурата, старовинні портрети діячів науки, культури, передані киянином Ф.А. Діденком (архівний опис № 2, спр. № 246, 247, 248, 249) [2]; фотографії українського поета М. Капельгородського, Ф. Злидня, поета і педагога О. Косенка, співробітників редакції газети «Комсомолец Полтавщини», бобруйського земляцтва, відкриття музейної кімнати угорського письменника Мате Залки у Біликах Кобеляцького району, копії фотографій поета Охріма Варнака, делегатів IV окружного з’їзду спілки робітників освіти Полтавщини, фотокопія автографа О. Варнака, фотокопія збірки віршів В. Осауленка та Г. Денисенка “Картини життя”, (архівний опис № 4, спр. № 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127) [4]. Протягом 2006-2007 років до Державного архіву Полтавської області надійшли фотодокументи від краєзнавця П.П. Ротача, які були зібрані і відпрацьовані ним для біобібліографічного словника “Літературна Полтавщина” [11]. Із 115 документів сформовано 69 справ. Опис складено за тематичною ознакою і має чотири розділи. Справи у розділах розміщені за алфавітною ознакою, за винятком справи № 1 (фотографії фондоутворювача П.П. Ротача розміщені в описі першими).

До першого розділу внесені фотодокументи відомих діячів літератури і мистецтва та пам'ятних місць пов'язаних з ними (спр. №№ 1-34).

Найбільш цікаві із них: фотографії П.П. Ротача (спр. № 1); грузинського поета Д. Гурамішвілі (спр. №№ 6,7); письменника А.І. Заливчого (спр. №№ 9,10, 11, 12); письменника В.Г. Короленка (спр. №№ 16, 17, 18); фотографії української королівської родини Володарки Руси-України Ольги Беати Миколаївни Довгорукої (спр. №№ 19,20); письменника І.П. Котляревського (спр. №№ 20, 21, 22); відомих письменників Є.Кротевича, Ф. Гаріна, М. Стельмаха з дарчим надписом Ф. Гаріна П. Ротачу (спр. № 23); письменника А.В. Луначарського (спр. № 25); письменника П. Мирного (спр. №№ 26, 27, 28) та інші.

До другого розділу увійшли фотодокументи пам'ятних місць Полтави (спр. №№ 35-48). Фотографії Білої альтанки (м. Полтава) (спр. № 35), центрального входу до Жовтневого парку та пам'ятника Слави (м. Полтава) (спр. № 36), будівництва театру в м. Полтаві (спр. № 38), фотографії,

пов'язані з Полтавською битвою (спр. №№ 42, 43, 44, 45) та інші.

Окремі справи (спр. № 49-53) містять фотографії церков Полтавщини: Христо-Воздвиженського монастиря (м. Полтава), залишків Пушкарівської церкви поблизу Полтави, Миколаївської церкви та її дзвіниці (сmt. Диканька), Успенської церкви (1686, с. Лютецька, Полтавської області), Самсонівської церкви (с. Яківці, Полтава).

Фотодокументи, що відображають соціально-культурне життя Полтавщини, віднесені до четвертого розділу (спр. №№ 54-69).

Крім того, П.П. Ротачем передано 202 фотодокументи (негативи) до біо-бібліографічного словника "Літературна Полтавщина".

В архівному описі № 12 міститься фотоальбом Олексія Ізарського та його родини (спр. № 95) [12].

Отже, аналіз архівної спадщини Петра Петровича Ротача у всій її повноті (зокрема, неопублікованих джерел), з огляду на її значення для розкриття творчого та особистого життя письменника, визначення ролі та місця його архіву серед інших культурологічних цінностей, становить для нас першорядний науковий інтерес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 1.
2. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 2.
3. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 3.
4. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 4.
5. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 5.
6. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 6.
7. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 7.
8. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 8.
9. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 9.
10. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 10.
11. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 11.
12. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 12.
13. Державний архів Полтавської області, ф. Р-9092, оп. 13.
14. Пустовіт, Т. Упродовж життя він постійно зазнавав принижень і утисків, але сповна виконав свою шляхетну місію науковця і патріота / Т. Пустовіт // Антипович Ю. А. Петро Ротач: «Я вщент був нищений не раз, та скрес з любові до України» / Ю. А. Антипович. – Полтава : ФОП Говоров С. В., 2013. – С. 235–247.

Natalia Tverdohlib

Literary sources of archives of P. Rotach in the state archive of Poltava region

Summary. Today, more obvious is the need in studying of the a wide range of archival material, their scientific representation and scientific-practical use. The information on existing archival documents is needed to form the foundations of a thorough scientific studies. This explains our attention to archival materials of Ukrainian writer Petro Petrovych Rotach which is focused in two archives. The study of archival heritage Petro Rotach acquires special significance today because it's deeply studying will help to know the biography of the writer.

And it needs to attract the highest number of documents. The article analyzes the literature archive of P. Rotach in the State Archive of Poltava region. The personnel fund of the writer has 1,469 cases for 1838-2007 years. The fund contains documents that were collected by P. Rotach while working on dictionaries, letters, book reviews and more.

Key words: archive materials, archive heritage, literary sources, personal fund, archival repositories.

Одержано 26.02.2018 р.